

Blažek, Václav

[Blažiené, Grasilda. Die baltischen Ortsnamen im Samland]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2003, vol. 52, iss. A51, pp. 266-269

ISBN 80-210-3151-4

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100025>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

- ESKA, JOSEPH F.: *Towards an Interpretation of the Hispano-Celtic Inscription of Botorrita*. Innsbruck: IBS 59, 1989.
- FRISK, HJALMAR: *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I-II. Heidelberg: Winter 1973.
- LAMBERT, PIERRE-YVES: *La langue gauloise*. Paris: Errance 1994.
- LEIA – *Lexique étymologique de l'irlandais ancien*, par J. Vendryes et al. Dublin: Institute for Advanced Studies & Paris: Centre National de la recherche Scientifique 1959n.
- LEJEUNE, MICHEL: *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Paris: Klincksieck 1972.
- MANNHARDT, WILHELM: *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft 1936.
- MEID, WOLFGANG: *Die erste Botorrita-Inschrift. Interpretation eines keltiberischen Sprachdenkmals*. Innsbruck: IBS 76, 1993.
- MEISER, GERHARD: *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998.
- SCHRADER, OTTO & NEHRING, ALFONS: *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, I-II. Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter 1917–29.
- SCHRIJVER, PETER: *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi 1991.
- THURNEYSEN, RUDOLF: *A Grammar of Old Irish*. Dublin: Institute for Advanced Studies 1946.
- TISCHLER, JOHANN: *Hethitisches etymologisches Glossar*, Lieferungen 5–6. Innsbruck: IBS 20.

Václav Blažek

Grasilda Blažienė: Die baltischen Ortsnamen im Samland. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2000 (Kommission für vergleichende Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz), 187 s. ISBN 3–515–07830–4.

Monografie Grasildy Blažienė, litevské specialistky na baltickou onomastiku, vyšla jako zvláštní svazek II v sérii *Hydronymia Europaea* založené Wolfgangem P. Schmidem. Předcházela jí disertace (1993) a řada článků (1989–99). Autorka navázala na studii Rozalie Przybytek (1993), která se zaměřila na toponymii baltského původu jižní částí historického (Východního) Pruska. Ač se Grasilda Blažienė omezuje pouze na historickou Sambii, významnou měrou doplňuje nebo opravuje dílo dnes už klasické, *Die altpreussischen Ortsnamen* Georga Gerullise (Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter 1922). Na 174 stránkách vlastního textu autorka dokumentuje a analyzuje přibližně 850 toponym (z toho 215 nově oproti Gerullisovi) z území, vymezeného na jihu Kalinin-gradským zálivem a řekou Pregoljou, na západě a severozápadě Baltem, na severovýchodě Kurským zálivem a na východě řekou Dejmov. Pro srovnání, u Gerullise najdeme asi 2600 toponym, nicméně z území mnohem rozsáhlejšího. Další rozdíl spočívá v podrobnosti. Gerullis málokdy cituje více než 3 příklady konkrétních zápisů včetně časového údaje, zatímco Blažienė jich běžně uvádí 15 i více, včetně moderních substituentů (nacházíme se v Kaliningradské enklávě). Za 80 let od času Gerullise přirozeně pokročila i baltská etymologie. Jsou k dispozici hned dva etymologické slovníky staré pruštiny (Mažiulis, Toporov), vedle slovníků litevského (Fraenkel) a lotyšského (Karulis), a dále zásadní studie etymologizující toponyma litevská (Vanagas) a lotyšská (Balode).

Pro ilustraci nového materiálu, který u Gerullise chybí, se omezme na hesla začínající na A (ap. apelativum, j. jméno, m. místní, o. osobní, ř. říční):

S. 9: m.j. *Abken* (1935), ..., *Apken* (1725) [okres Königsberg] – může odrážet prus. **Ap-ik-*, které by bylo derivátem prus. *ape* „řeka“; sr. lit. ř.j. *Apeikė*.

S. 9: m.j. *Ackell* (1561–62) [nedaleko Sarkau] – autorka uvažuje o patronymickém původu, sr. lit. o.j. *Akėlis*, vedle jezerních jmen *Akėlė* a *Akėlės*, vše od *akęs* „oko; hluboké místo v řece nebo jezere“, sr. též žemaitské *akās* „studna“.

S. 10: m.j. *Alleinen* (1922), ..., *Aleyen* (1685) [okres Fischhausen] – může odrážet prus. **al-ein-*, sr. lit. m.j. *Aleĩnkai*, snad od slovesa *alėi* „volat, křičet“.

S. 11, 70: m.j. *Ampe* (1555, 1566) [okres Fischhausen] – sr. lot. jména bažin *Ampis*, *Ampša-purvs* a louky *Ampu-plava*, ap. *aĩpis* „místo v řece, které je širší a hlubší než koryto řeky obvykle bý-
vá“.

S. 12: m.j. *Antrintiten* (1533) [severně od Germau] – patrně prefix **ant-* „na“ + **trint-* + sufix **-ĩ-*. Základ **trint-* se objevuje jak v prus. m.j. *Trintekaym*, *Thrinten*, tak o.j. *Trinta*, *Trinte*, *Trintint*, aj.

Speciální pozornost si zaslouží následující heslo:

S. 158–59 **Tapio** – 1255 *Tapio*; 1258 *Tapiom*; 1261 *in terra Tapiow(e)*, *Tapiaw*; 1288 *agros sibi iuxta Tapiow*, 1297 *Tapio*, 1299 *de Tapiow*, 1301 *in Tapiow*, 1304 *in Tapio*, 1326 *Tapiow*, etc., až 1939 *Tapiau*, dnes Gvardijsk při soutoku řek Pregolji s Dejmov. Toponymum bývá tradičně odvo-
zováno z nedoloženého pruského základu **tapja-* „teplý“ (chybí i v ostatních baltských jazycích) s poukázáním na litevskou nářeční podobu *Tėpliava*. Pravděpodobnější se zdá být, že litevská forma s nevysvětlitelným *-l-* představuje adaptaci východoslovanského **Tėplava*, které je samo nejspíše adaptací pruského toponyma na základě lidové etymologie. Jak připomíná i G. Blažienė, klíč k řešení je třeba hledat v poznámce *castrum Tapiow, quod Prutheni nominant Terrae Sargurbi*, kte-
rou k r. 1326 zaznamenal Peter von Dusburg ve 112. kapitole své *Chronicon Terrae Prussiae* (1326). Ekvivalent *Sargurbi* je možno etymologizovat pomocí pruské předložky *surgi* „při, kolem“ (sr. Smoczyński 2000, 139) a slova **garbis* „hora“, doloženého v Elbingském vokabuláři v podobě *Berg = grabis* (#28) a toponymech jako *Garbow*, *Garbeninken*, *Lulegarbis*, *Mantegarbis* (Gerullis 1922, 36, 92, 94). Rozdíl *u* : *a* může odrážet sporadickou labializaci, která v pruštině za blíže neurčených okolností nesystematicky probíhala po velárách a labiálách, sr. akuz. pl. *pogūnans* : *poganans* „pohan“ (Smoczyński 2000, 175; Mažiulis III, 308 soudí, že jde o sambijský dialektismus). Stejně dobře lze však uvažovat o nulovém stupni ablautu, srov. litevské *guřbi* „silit“, *gurbūs* „rostoucí“, vedle toponym *Gūrbai*, *Gurbmiškis* : *miškas* „les“, *Guřbšilis* : *šilas* „smrkový či obecně jehličnatý les; vřes“ (Fraenkel I, 135), aj., a praslovanské obdoby v **gurbь* „záda, hřbet, hrb“, přeneseně „hora, pahorek“ (Toporov II, 160). Můžeme tedy uzavřít, že *Tapio* znamenalo něco, co se nacházelo „kolem hory, při hoře“. Nejpřirozenějším řešením se zdá být „les“ nebo něco s „le-
se“ související. Významný argument ve prospěch podobného závěru najdeme v archaickém finském *tapio* „les“ (SKES 1229) a vlastním jméně *Tapio*, které nosil nejvyšší bůh lesa ve finském eposu *Kalevala*. Jeho říše se nazývala *Tapiola* neboli *Metsola* (sr. fin. *metsä* „les“, samo baltského původu: lit. *mėđžias* „strom, dřevo“, výchlit. také „les“, lot. *mežs* „les“; viz Fraenkel I, 423–25). Souvislost mezi pojmy „hora“ a „les“ osvětlují např. verše 23–30 ze 14. runy Kalevaly:

„Jediný já [= Lemminkäinen] v les si troufám, | podjímám se krušné práce, |
krácím v stopách Tapiových | do državy Tapiovy; |
zdrávy buďte hory, skály, | zdrávy lesy smřčinové, |
háje bílé, osikové, i ti zdraví, kdo vás zdraví.“

[překlad Josef Holeček]

Není to jediný příklad exkluzivní prusko-finské izoglossy. Omezíme-li se na mytologický onomastikon Kalevaly, najdeme další:

Panu 'syn *Päijvä*, tj. slunce'; jako apelativum znamená finské a karelské *panu* „oheň“ (SKES 488; Thomsen 1890, 206 ještě přidal erzja-mordvinské *pāna-kud* „pec“, doslova „oheň-dům“) < balt. **panu* > prus. (EV 33) *panno* „oheň“, (EV 370) *panu-staclan* „křesadlo“ (Mažiulis III, 218, 220).

Ukko 'nejvyšší bůh, pán vzduchu, hromovládce', sr. středověké est. *Uku* 'nejvyšší bůh estonského pantheonu' (Ajxenal'd, Petruks & Xelimskij 1982, 167) < balt. **uka*- > prus. *ucka*- 'prefix vyjadřující superlativ' (sr. *ucka-kustlaisin* „nejslabší“), vystupující ve jménu prvního boha pruského pantheonu *Occopirmus* 'Saturnus' (von Polenz & Speratus 1530), *Ockopirmus* 'der erste Gott Himmels vnd Gestirnes' (*Der ungläubigen / Sudauer ihrer bock / heiligung mit sambt / andern Ceremonien*, 16. st.), *Occopirnum* 'deum coeli et terrae' (Maletius 1563), aj. Všeobecně se soudí, že složenina **Uka-pirmas* znamenala „nejprvnější“ (Toporov 1972, 291–92).

Podrobná a spolehlivá monografie Grasildy Blažienė opravuje a doplňuje staré informace o baltské toponymii severní části historického Pruska a předkládá mnohá nová řešení. Pro další bádání na poli baltské etymologie a onomastiky představuje neobyčejně cenný nástroj.

Zkratky: balt. baltský, est. estonský, fin. finský, lit. litevský, lot. lotyšský, prus. pruský.

Bibliografie

- AJXENVALD, A.Ju., PETRUXIN, V.Ja. & XELIMSKIJ, E.A.: K rekonstrukcii mifologičeskix predstavlenij finno-ugorskix narodov. *Balto-slavjanskije issledovanija* 1981. Moskva: Nauka 1982, 162–192.
- BALODE, LAIMUTE: Pirmatnīge ezeru nosaukumi latvieša valodā. In: *Onomastica Lettica*. Rīga: Zinātne 1990, 149–181.
- BALODE [BALUODĒ], LAIMUTE: Iš latvių-lietuvių-prūsų hidronimių paralelių. In: *Colloquium Pruthenicum Primum*, ed. by W. Smoczyński & A. Holvoet. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1992, 157–172.
- BALODE, LAIMUTE: Latvian hydronyms derived from botanical names. *Linguistica Baltica* 2, 1993, 189–210.
- BALODE [BALUODĒ], LAIMUTE: Skonio semantikos hidronimai Latvijoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 32, 1993, 7–14.
- BALODE [BALOUDĒ], LAIMUTE: Dauguvos intakų hidroniminė analizė potamonimų stratifikacijos aspektu. *Baltistica* 29:2, 1994, 207–214.
- BALODE, LAIMUTE: Hidronīmi 16.-17. gadsimta Latvijas kartēs. *Baltistica*, Priedas 5, 1998, 47–52.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: Vietovardžiai su **kaim*- Semboje. *Baltistica*, Priedas 3, 1989, 18–25.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: *Sembos prūsų vietovardžiai*. Vilnius: Humanitarinė mokslų daktaro disertacija 1993.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: Nauji prūsų vardyno duomansys. *Baltistica* 30:2, 1995, 93–104.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: recenze na PRZYBYTEK, R. 1993. *Baltistica* 31:2, 1996, 273–275.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: Die altpreussische Ortsnamen anthroponymischer Herkunft. In: *Colloquium Pruthenicum Secundum*, ed. Wojciech Smoczyński. Kraków: Universitas 1998, 7–23.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: Dėl XVI-XVII amžiaus Sembos vietovardžių. *Baltistica*, Priedas 5, 1998, 59–78.
- BLAŽIENĒ, GRASILDA: Sembos vietovardžiai Rytprūsių foliantuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 41, 1999, 96–100.

- BLAŽIENĚ, GRASILDA: Zu den altpreussischen Ortsnamen des Samlandes. *Darbu ir dienos* 10(19), 1999, 59–68.
- DAUBARAS, F.: *Prusskaja gidronimija*. Vilnius: Dissertacija na soiskanije uĉenoj stepeni kandidata filologiĉeskix nauk 1990.
- FRAENKEL, ERNST: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I-II. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht – Heidelberg: Winter 1962–65.
- Kalevala. Karelofinský epos*, překlad Josef Holeček. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1953.
- KARULIS, KONSTANTĪNS: *Lāvīešu etimoloģijas vārdnīca*, I-II. Rīga: Avots 1992.
- MANNHARDT, WILHELM: *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Hg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft 1936.
- MAŽIULIS, VYTAUTAS: *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, I-IV. Vilnius: Mokslas 1988–97.
- PRZYBYTEK, ROZALIA: *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreussens*. Stuttgart: Steiner 1993 (Hydronymia Europaea, Vol. 10).
- SKES *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, I-VII, ed. Y.H. Toivonen et al. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura 1955n.
- SMOCZYŃSKI, WOJCIECH: *Untersuchungen zum deutschen Lehngut im Altpreussischen*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2000.
- THOMSEN, VILHELM: *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. København: Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og filosofisk Afd. I.1.
- TOPOROV, VLADIMIR N.: *Prusskij jazyk*, I-V. Moskva: Nauka 1975–90.
- TOPOROV, VLADIMIR N.: *Zametki po baltskoj mifologii*. In: *Balto-slavjanskij sbornik*. Moskva: Nauka 1972, 289–314.
- VANAGAS, ALEKSANDRAS: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas 1981.
- Václav Blažek
blazek@phil.muni.cz

Кравецкий, А. Г. – Плетнева, А. А.: История церковнославянского языка в России (конец XIX – XX в.). Москва, „Языки русской культуры“, 2001, 400 с. ISBN 5–7859–0203–6

Авторы предлагаемой книги – научные сотрудники Института русского языка РАН в Москве. Областью их научных интересов является история церковнославянского языка и книжности. С 1991 г. они преподают церковнославянский язык в различных учебных заведениях Москвы и публикуют в научных и церковных изданиях материалы, касающиеся истории языка богослужения. Из совместных работ можно здесь упомянуть, например, изданный ими учебник „*Церковнославянский язык*“ (Москва, 1996).

Настоящая монография представляет собой первый опыт создания истории церковнославянского языка нового времени. История изменений в церковнославянском языке рассмотрена в ней как результат языковой политики и соотнесение с событиями церковной и гражданской истории. В XIX – начале XX в. интерес к церковнославянскому языку проявляется лишь в связи с практической работой над богослужебными книгами. Вплоть до 1917 г. подавляющее большинство населения России в той или иной степени владело церковнославянским языком. Этот язык звучал во время богослужения, на нем заучивались молитвы, в ряде случаев с него начиналось изучение письменного языка.